

Charakteristika násilí na pracovišti

1.1 Násilí

Přístup k pojmu násilí vykazuje názorovou rozmanitost nejen ve všeobecném povědomí, nýbrž také v odborné literatuře. Ačkoli byla učiněna řada pokusů o definování násilí, nepodařilo se zformulovat definici univerzální. Navzdory frekventovanému používání tohoto pojmu tak postrádáme mnohdy jeho zřetelné vymezení, a co do podstaty je vnímán spíše intuitivně.

Můžeme dokonce konstatovat, že **definici násilí se věnuje poměrně malá pozornost ve srovnání s tím, jak často s tímto pojmem zacházíme a podrobujeme jej komentářům.** Mohlo by se zdát, že postačí podat jen málo výrazné, resp. obecné vymezení násilí, anebo vymezení detailnější, nicméně soustředěné převážně na jednotlivé formy násilí. Zpravidla se tak opravdu postupuje. Bylo by ale chybou tuto definici podceňovat. Vymezení násilí nás vede k vyzvednutí podstatných rysů a rovněž pomáhá k preciznějšímu výkladu jeho forem. Umožňuje vytvořit si věrohodnější představu o kazuistice a přispívá k přesnějšímu ohraničení zkoumané problematiky.

Pojem násilí pochází z latinského slova *violentia*. V zahraničí se užívají následující slovní označení, z nichž je zřejmé inspirativní odvozování: *violence* (anglicky), *Gewalt* (německy), *violence* (francouzsky), *насилие* (rusky), *violencia* (španělsky) či *violenza* (italsky). Sémanticky jde o uplatnění síly, moci, převahy k překonání někoho.⁴

Bylo by také možné vycházet z běžného chápání slova násilí z pohledu široké veřejnosti. Nepochybně každý člověk disponuje vlastní, alespoň rámcovou představou toho, co je násilím a co jím není. Taková představa o násilí se vytváří živelně a může být povrchní. Většina lidí si pod slovem násilí asociuje fyzickou agresi. Sotva se lze ale spokojit s tímto jednoduchým vysvětlením, pokud se chceme uvedeným jevem zabývat důkladněji.

⁴ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010, s. 333.

I v odborné komunitě se porozumění násilí zdá být rozmanité. Příklon k širokému pojmu násilí vyplývá např. z takové definice, podle níž se jím rozumí jednání, kterému druhému způsobí bolest nebo jej poškodí.⁵ Takto pojímané násilí by mělo mít svoji limitaci. Bez zdůraznění složky úmyslného zavinění (jednání záměrných s očekávaným nebo předvídaným výsledkem) se vytváří neurčitá množina, do níž spadnou třeba jen náhodné události.

Psychologické pojetí chápe násilí jako patologický způsob interakce jedince či skupiny s okolím a zahrnuje aktivity, při nichž jedinec či skupina vytváří či upravuje vztahy vůči sociálnímu okolí způsobem, který je vnímán jako agresivní, případně manipulativní.⁶ Agrese se v tomto smyslu považuje za podobu násilí, stejně jako manipulace, jde-li o neagresivní stránku, kdy pod vlivem emocionálních argumentů rozhodujeme, měníme své postoje, jednáme v souladu s cíli manipulátora. Někdy se mluví o neagresivním ohlupování či násilí z podřízenosti.⁷

Sociologie bere v potaz násilí jako jev, který je vyvoláván sociálními procesy a vztahován k různým typům sociálního chování. Vyzvedává vliv společnosti při jeho definování, zejména v závislosti na hodnotový systém, davové chování a masmédiu.⁸ Sociologové, chtějí-li zahrnout do zkoumání některé psychologické aspekty, se často pohybují mezi agresí jako reakcí na frustraci, resp. bezmoc a přáním ničit.⁹

Násilí se často vykládá podle definice Světové zdravotnické organizace, a to nejen ve zdravotnickém kontextu, jako záměrné použití nebo hrozba použití fyzické síly proti sobě samému, jiné osobě nebo skupině či společnosti osob, které působí nebo má vysokou pravděpodobnost způsobit zranění, smrt, psychické poškození, strádání nebo újmu.¹⁰ Může se jednat o násilí namířené proti sobě samému (pachatel a oběť je tatáž osoba), mezilidské násilí (násilí mezi jednotlivci, které se odehrává i uvnitř rodiny, partnerského vztahu a komunity) a kolektivní násilí (násilí páchané početnější skupinou osob, které má společenské, politické a ekonomické pozadí).

Kriminologické pojetí směřuje ke ztotožnění násilí s pojmem agrese, ovšem chápaným úžeji. Lze se opřít o konceptualizaci násilné kriminality, které je

⁵ VANÍČKOVÁ, E., HADJ-MOUSSOVÁ, Z., PROVAZNÍKOVÁ, H. *Násilí v rodině*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 1995, s. 5.

⁶ SPURNÝ, J. *Psychologie násilí. O psychologické podstatě násilí, jeho projevech a způsobech psychologické obrany proti němu*. Praha: Eurounion, 1996, s. 7.

⁷ Tamtéž, s. 7 a 15.

⁸ GÁL, F. et al. *Násilí*. Praha: EGEM, 1994, s. 87.

⁹ PONĚŠICKÝ, J. *Agrese, násilí a psychologie moci*, Praha: Triton, 2005, s. 74.

¹⁰ *Definition and typology of violence*. The Violence Prevention Alliance. [online]. [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en.

dlouhodobě věnována pozornost. Ponejvíce se prosazuje definice, podle níž je násilím útok na fyzickou nebo psychickou integritu člověka ve smyslu úmyslného užití fyzického násilí, resp. pohrůžky násilím vůči jiné osobě.¹¹ Zřejmě je tomu z toho důvodu, že kriminologie se zabývá kriminalitou, jejíž soubor je vytvářen prohlášením určitého jednání za trestné na základě zákona, čímž se dostávají do relevance i juristické formulace. Jsou to opět kriminologové – možná s ohledem na průřezový záběr jejich bádání, kteří kladou důraz na interpretaci konkrétní situace. Můžeme souhlasit s jejich tvrzením, že vnímání násilí a jeho následků je výrazně subjektivní z pohledu pachatele a oběti.¹² Je ovlivňováno osobou interpreta, jeho osobními představami, založením, zájmy, vztahy, apod.

Zabýváme-li se touto problematikou v právních souvislostech, je třeba uvést, že právní řád České republiky nepodává pozitivní definici násilí. Při jeho výkladu je proto zapotřebí vzít v úvahu okruh společenských vztahů, v nichž je používáme. Zpravidla se lze setkat s odkazy na trestněprávní úpravu, neboť poskytuje zesílenou, represivně pojatou ochranu nejcennějším statkům z oblasti života a zdraví, proti nimž je násilí namířeno. Právní teorie věnuje násilí pozornost zejména s ohledem na dosah vůle jednající osoby v rovině odpovědnosti.¹³

Již jen z tohoto uvedení je zjevné, že **proti zjednodušujícímu pohledu stojí fakt, že násilí spadá do předmětu několika věd o člověku a společnosti.** Proto logicky vyplývá, že násilí může být a také je zkoumáno z mnoha úhlů, např. z psychologického, sociologického, kriminologického, zdravotního a právního. Každý vědní obor se orientuje na jiné, z jeho hlediska důležité aspekty násilí, které nejsou mechanicky přenositelné. **Rozdíly v jednotlivých vymezeních násilí spočívají v šířce záběru a v účelu, pro který jsou používány, a to i v rámci jednoho a téhož oboru.**

Bez zajímavosti není postupná extenze významové škály tohoto slova. Pojem násilí se v současnosti používá též pro označení intervence do vztahů mezitátních či meziinstitucionálních.¹⁴ O násilí mluví velmi široce, a to i ve smyslu prostředku, jímž se donucuje jiný člověk nebo skupina, aby činili něco, co sami

¹¹ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. et al. *Kriminologie*. 3. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2008, s. 286.

¹² TOMÁŠEK, J. *Učitel jako oběť násilí – poznatky z viktimologického šetření*. Pedagogika. 2008, roč. LVII, č. 4, s. 380.

¹³ Rozlišuje se násilí ve formě vis absoluta, tedy násilí, které vylučuje volní chování napadeného, a násilí ve formě vis compulsiva, tedy násilí, které nemá za cíl zcela vyřadit vůli napadeného, ale působit na jeho psychiku s cílem přinutit jej, aby se podrobil nátlaku a ukončil svůj odpor.

¹⁴ ONDREJKOVIČ, P. et al. *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda, 2000, s. 72.

nechtějí, anebo se jim znemožňuje vykonávat něco, co vykonávat chtějí.¹⁵ K násilí jako politice se používají vysvětlení, že soupeřivá politika vyvolává násilí a že vládcí využívají násilné prostředky k posílení moci a rozšíření svých výhod.¹⁶

Záměr přijmout univerzální definici násilí může narážet i na skutečnost, že **násilí je podmíněno nejen psychologicky a fyziologicky, ale také kulturně a politicky, v důsledku čehož lze v teritoriálně komparativním pohledu očekávat konflikty ve vzorcích jeho hodnocení.** Nesnadná je sumarizace velkého množství případů s odlišným kontextem. Takový jev, který vykládáme abstraktně, tj. mimo kontext, se jeví být mnohoznačným.

Pojem násilí nelze chápat absolutně ani potud, pokud se musí vymezovat k sociálním normám, které představují pravidla očekávaného nebo vyžadovaného chování, při jejichž porušení se jeho účastníci odklánějí od normality a vyvolávají nesouhlas či odsudek ve společnosti. V sociální normě – právní, mravní, náboženské – se zrcadlí požadavek vůči charakteru, rozsahu a hraničním přípustného násilí. Užitečnost sociální normy, jakkoli může vyznívat relativně z pohledu určité entity, spočívá v závaznosti a faktické realizaci v chování lidí, pokud odráží existující pozitivní společenskou potřebu. Jsou to normy regulující mezilidské vztahy, které vystupují se zákazem násilí, takže doporučují optimální způsoby chování, resp. jednání. Srovnáme-li sociální normy různých druhů, vyslovují se vesměs pro zákaz násilí.

Ze všech nastiněných definic násilí se dá vyčíst, že **se sice v některých aspektech odlišují, ovšem ve své podstatě vycházejí ze způsobů jeho provedení.** Rozdíly lze vysledovat hlavně v míře specifikace jednotlivých způsobů jednání, resp. chování,¹⁷ které se dají za násilí vůbec považovat. Množina případů, která by se dala podřadit pod pojem násilí, je tedy dosti členitá. Vzhledem k tomu, že se v předkládané publikaci snažíme souběžně postihnout více aspektů násilí na pracovišti, tj. pohybovat se na hranicích více disciplín, vyžaduje z naší strany zvolit multidisciplinární, resp. interdisciplinární přístup k takové definici. Docházíme k následující definici násilí, o níž se tato publikace bude opírat. Násilí představuje **negativní incident, jako je slovní útok (zesměšnění, urážka, pomluva apod.), šikana (manipulace, naschvály, vydírání apod.), fyzický útok (facka, úder pěstí, kopání apod.), vyhrožování fyzickým útokem, vynucený sexuální styk nebo pokus o vynucený sexuální styk anebo jiné sexuální obtěžování**

¹⁵ GÁL, F. et al. *Násilí*. Praha: EGEM, 1994, s. 85.

¹⁶ TILLY, C. *Politika kolektivního násilí*. Přeložila Ogrocká, J. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 35.

¹⁷ Chování zahrnuje vnější projevy člověka a jeho součástí je jednání, jako aktivita vědomě zaměřená k nějakému cíli.

(**nevhodné komentáře, osahávání, obnažení apod.**). Přikláníme se tedy k širšímu pojetí násilí, které nabývá v současné době stále větší převahu. Popsaná pracovní definice je širší než pojem násilná trestná činnost. Vedle toho, že se výlučně nedrží kriminalizace, není ani izolovaně spojována pouze s fyzickým poškozením či usmrcením konkrétní osoby, případně s přítomností záměru takový následek způsobit.

1.2 Příbuzné pojmy – agrese, agresivita a hostilita

1.2.1 Agrese

Agrese pochází z latinského slova *ad-gredior*, které v překladu znamená „přistoupit blízko“, „napadnout“. K významu tohoto slova se zpravidla přiřazují dvě emoční zbarvení, která jsou protikladná.¹⁸ Proto je třeba vždy určit, v jakém významu a v jakých dějových vztazích se uvedený pojem používá.¹⁹ Agrese není chápána jen jako destrukce, neboť se považuje za smysluplnou sílu umožňující řešení životních situací a podporu sociability.²⁰ Agrese se považuje za žádoucí k udržování vnitřní integrity, je-li oprávněná.

Nauka o agresi se nazývá agresologie. Základní typologie rozeznává dva druhy lidské agrese – instrumentální agresi a emocionální agresi.²¹ **Instrumentální agrese** se pokládá za prostředek k dosažení vnějšího cíle. Je-li při tomto dosahování zraněna či poškozena jiná osoba, jde o vedlejší, druhotný efekt. Naproti tomu **emocionální agrese** se vyznačuje tím, že agrese je pro ni cílem sama o sobě, nikoli prostředkem. Agrese zůstává v potřebě útočného trestání.²²

Agresi můžeme odstupňovat podle závažnosti projevu. První stupeň zakládá agrese bez vnějších projevů, odehrávající se na úrovni myšlení. Druhý stupeň dosahuje agrese, které se již evidentně projevují navenek, byť v mírnější slovní podobě, např. nadávkou. Nastupuje-li destrukce fyzické hmoty, např. rozbití věci, jde o třetí stupeň agrese. Čtvrtý stupeň agrese znamená dokonaný fyzický útok proti jiné osobě nebo pokus o něj.²³

¹⁸ JANATA, J. *Agrese tolerance a intolerance*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 19.

¹⁹ Tamtéž, s. 19.

²⁰ ONDREJKOVIČ, P. et al. *Sociální patológia*. Bratislava: Veda, 2000, s. 69.

²¹ K tomu viz ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998, s. 10.

²² NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia, 2003, s. 213.

²³ HARTL, P. *Psychologický slovník*. Praha: Budka, 1993, s. 11.

Je zřejmé, že pojem násilí není zcela totožný s pojmem agrese. Navzdory nepříznivým konotacím nebývá jejich záměna v prostém diskursu označována hned za fatální. Jde spíše o to si uvědomit, že **násilí se z agrese zpravidla vyčleňuje jako samostatná kategorie s argumentací, že agrese představuje motivační zdroj násilí, zatímco násilí může být jen jedním z projevů agrese v chování.** Odlišení obou kategorií viditelně odkazuje k intencionální povaze agrese.²⁴ Výstižně se uvádí, že **každé násilí je agresí, avšak nikoli každá agrese je násilím.** Anebo ještě jinak, že násilným chováním se rozumí patologická agrese,²⁵ čímž se z agrese stává nadřazený pojem.

Obvyklé je rovněž to, že v oblasti společenských vztahů se **pojem násilí přibližuje k agresí, jako kdyby šlo o synonyma,** zejména je-li pohled veden z behaviorálních pozic.²⁶ Násilí je zejména projevem fyzické agrese. Agrese se bere za motivační zdroj násilí a násilí může být jedním z projevů agrese v chování.²⁷

1.2.2 Agresivita

Dispozici člověka k agresivnímu chování nazýváme **agresivitou** (lat. *aggressivus*). Jedná se o sklon k útočnému jednání vůči jiné osobě, potažmo sobě samému, skupině, věci či instituci. To znamená perzistentní pohotovost reagovat agresivně. Tato podmíněná přirozená vlastnost člověka je ovlivňována biologickými faktory, především dědičnou konstitucí, temperamentem, zvláštnostmi centrální nervové soustavy a sociálním učením. Agresivita je v určité míře vrozená, její rozvoj či naopak potlačení ovlivňuje výchova a situační činitelé.

Pojmy agrese a agresivita často bývají směřovány dohromady. Proti tomu by se dalo namítnout, že oba pojmy směřují ke konkrétnímu ublížení člověka, přesto agresivita zůstává v projevování sklonu chovat se agresivně.

Agresivita se skládá ze dvou hlavních složek. První složka je představována prožívaným stavem, kdy jsou s agresivním prožitkem asociovány pocity připravenosti, blokace, vzteku, strachu a hněvu. Druhou složku agresivity reprezentuje vnější pozorovatelné chování, což se projevuje vegetativním podrážděním,

²⁴ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998, s. 12.

²⁵ KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Zlo na každý den. Život s deprivanty I*. Praha: Galén, 2001, s. 164.

²⁶ VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. et al. *Sociální psychologie*. 2. vydání. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 268.

²⁷ KARIKOVÁ, S. *Násilie v edukačnom prostredí*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2008, s. 4.

a směřuje k použití síly proti jiným osobám či věcem.²⁸ Lze rozlišovat **konstitutivní agresivitu**, tj. účelnou reaktivitu k obraně jedince nebo druhých lidí, a **destrukční agresivitu**, tj. touhu ničit.²⁹ Druhá typologie rozlišuje mezi benigní a maligní agresivitou. **Benigní agresivita** má pudový základ a reaktivně obranný charakter, přičemž slouží k přežití lidí. **Maligní agresivitou** tvoří součást lidské vášně a má proaktivně destruktivní charakter.

1.2.3 Hostilita

Posledním příbuzným pojmem zmiňovaným v souvislosti s násilím je **hostilita**. Rozumí se jí všeobecně nepřátelský postoj k ostatním lidem. Hostilní jedinec je vůči nim kritický, vyhybavý a přeje jim neúspěch.³⁰ Stejně jako agresivita představuje hostilita dispozičně podmíněný rys osobnosti člověka, nicméně ve srovnání s agresivitou vykazuje její hodnocení jednoznačně negativní nádech. Hostilita se nemusí projevit v agresivním chování, stejně tak příčina agrese může spočívat i mimo oblast hostility.³¹

1.3 Druhy násilí

Pochopení podstaty násilí se neobejde bez poznání jeho jednotlivých forem, resp. druhů. V opačném případě zůstává násilí pouhou abstrakcí, která je výsledkem korelace něčeho, co jsou podmínky, v nichž vzniká.³² Jednotlivé formy, resp. druhy násilí jsou závislé na objektu, aktérech, prostředí a dalších okolnostech jeho páchání. Mohou se vyskytovat v různých kombinacích.

Domníváme se, že na základní klasifikační úrovni je vhodnější mluvit o druzích násilí, než o jeho formách. Ostatně i proto jsme v předcházející pasáži používali alternativní spojení uvedených slov. Ačkoli odborná literatura si zpravidla vystačí s odkazem na formy násilí, nevyznívá takový přístup dostatečně přiléhavým a uspokojivým, jakmile je zapotřebí pojmenovávat komplexnější projevy násilí. Mohou být totiž tvořeny buď z části určitého druhu násilí, anebo naopak

²⁸ KERN, H. *Přehled psychologie*. Přeložila Machátová, M. Praha: Portál, 1999, s. 69.

²⁹ PAVLOVSKÝ, P. et al. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 4. vydání. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 210.

³⁰ PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 52.

³¹ VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. et al. *Sociální psychologie*. 2. vydání. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 269.

³² ONDREJKOVIČ, P. et al. *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda, 2000, s. 74.

z více překrývajících se druhů násilí. **Názorně se to ukazuje i u násilí na pracovišti, které je v tomto smyslu specifickou formou násilí a může nabývat tvarů jednoho či více druhů násilí.** A tak dáváme v úvahu toto rozlišování.

Mezi **základní druhy násilí** řadíme fyzické, sexuální a psychické násilí. **Fyzické násilí** zahrnuje strkání, fackování, bití pěstmi, kopání, smýkání, škracení, znehybnění atd. **Sexuální násilí** pokrývá nedobrovolný pohlavní styk a jiné praktiky s pohlavním podtextem (dotyky, plácání, líbání aj.), včetně sexuálního obtěžování. **Psychické násilí** zahrnuje slovní nadávky, podezírání, zesměšňování, ponižování, zastrašování, rozkazování, vyhrožování atd.

Pod násilím lze podřadit též **nekontaktní násilí**, tedy násilí uskutečněné bez fyzického kontaktu pachatele a oběti. Pachatel jím přímo nepoškozuje tělesnou integritu oběti, přesto oběť ponižuje, zastrašuje a sužuje.

Otázkou je, zda pod pojem násilí zahrnout rovněž ekonomické násilí. Jeho akceptace coby relativně samostatné formy, resp. druhu násilí, není běžná. Spíše se tak děje ve spojitosti s partnerským násilím. Považuje se za něj pak ekonomická kontrola jednoho partnera nad druhým, spočívající v omezování přístupu k penězům, neposkytování peněz na domácnost, zákazu chodit do práce, atd.³³ V rámci rozebíraného tématu by se dal útok proti majetku – s přihlédnutím ke způsobu jeho provedení a objektu, resp. předmětu, proti němuž směřuje – podřadit i pod fyzické nebo psychické násilí.

Jednotlivé druhy násilí se samozřejmě vyskytují v podobách různé závažnosti. Lze spatřovat rozdíl v závažnosti mezi nahodilým posměškem na straně jedné a těžkým ublížením na zdraví na straně druhé. Vyplyvá z toho snad závěr o typové odstupňovanosti jednolitých druhů násilí? Dosahuje verbální násilí nižšího stupně závažnosti než přímé fyzické násilí? Domníváme se, že tomu tak není. I zde se nabízí připomenout známé, třebaže poněkud zprofanované úsloví ve smyslu, že není násilí jako násilí. Stejně jako fyzické napadení může být drastická ostentativní nečinnost, přerušení komunikace, jako trestání mlčením, ironie nebo právě zesměšňování před osobami, na nichž nám záleží.³⁴

Konečně pro jednotlivé druhy násilí neexistují stejné možnosti jejich poznání. **Jakkoli je násilí součástí objektivní reality, jeho projevy a následky se odrážejí a zachycují v různé míře ve vědomí lidí a materiálním prostředí vůbec.** Stejně jako jakýkoli jiný jev, má také násilí vnější výraz v konkrétních událostech, resp. skutečnostech, odrážejících se v určitém místě a času, resp. jako odraz skutečností, které předcházely takové události, nebo vznikaly v jejím průběhu,

³³ MARVANOVA-VARGOVA, B., POKORNÁ, D., TOUFAROVÁ, M. *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008, s. 13.

³⁴ NOVÁK, T., CAPPONI, V. *Sám proti agresí*. Praha: Grada Publishing, 1996, s. 13.

anebo jako následek události. Ne všechny druhy násilí jsou zjevné jako fyzické násilí, navíc je-li aktivní a přímé. Na druhou stranu v případě násilí na pracovišti nelze předpokládat sofistikovanou uvědomělou činnost pachatele směřující k nevytváření materiálních stop, zejména způsobů zabraňování vzniku stop, s níž se pravidelně setkáváme u tradičních závažných forem násilné kriminality. Ačkoli jde o zajímavé otázky s praktickým dosahem, nebudou dále rozváděny, neboť nejsou hlavním předmětem této publikace.

1.4 Násilí na pracovišti

Když jsme dostatečně popsali násilí a jeho příbuzné pojmy, zbývá zodpovědět otázku, co se rozumí násilím na pracovišti, proč a z jakých atributů je tento pojem sestaven. Nepřekvapí, že lze nalézt různé definice i k násilí na pracovišti. Logicky už jen z toho důvodu, že jeho základ tvoří násilí jako takové, u něhož existuje, jak jsme podrobněji ukázali shora, celá plejáda výkladů.

Posledních čtyřicet let je ve znamení hledání odpovědi na to, co rozumět násilím na pracovišti a jaké má být jeho vymezení.³⁵ Přesto absence univerzální definice nezabránila, aby se toto téma stalo opakovaným předmětem rozpracování. Do intenzivnější pozornosti se typologie násilí na pracovišti dostává koncem 90. let minulého století. Jsou to především prameny anglosaské provenience, u nichž lze dnes konstatovat, že zakládají tradici monografického zpracování problematiky násilí na pracovišti a kde je publikován větší počet monotematicky orientovaných článků. Na evropském kontinentu se problematika násilí na pracovišti viditelně navrstvovala na koncept mobbingu, jehož základy jsou zasazeny do 80. let minulého století. Lze konstatovat, že zpočátku bylo násilí na pracovišti pojímáno úzce, neboť zahrnovalo jen fyzické útoky, které se vyskytovaly na pracovišti a souvisely s pracovní činností.³⁶ Postupně dochází k rozšiřování definice násilí na pracovišti.³⁷ A to v tom směru, že jednak se neomezuje pouze na ukončený fyzický útok, protože pokrývá také jeho pohružku,

³⁵ Reprezentativní přehled pokusů o ohraničení problematiky násilí na pracovišti lze nalézt např. v první kapitole publikace GILL, M., FISHER, B. S., BOWIE, V. et al. *Violence at Work. Causes, patterns and prevention*. Portland: Willan Publishing, 2002, s. 1–21.

³⁶ COLE, L., GRUBB, P., SAUTER, S., SWANSON, N., LAWLESS, P. *Psychosocial correlates of harassment, threats and fear of violence in the workplace*. Scandinavian Journal of Work Environment & Health. 1997, roč. 23, č. 6, s. 451.

³⁷ K přehledu některých zahraničních definicí násilí na pracovišti srov. např. i články: HOWARD, J. L. *Workplace Violence in Organizations: An Exploratory study of organizational prevention techniques*. Employee Responsibilities and Rights Journal. 2001, roč. 13,

a jednak – což je důležitější – vztahuje se také na další druhy násilí (psychické, sexuální apod.), resp. formy násilí (šikana, obtěžování apod.). Jednotlivé definice násilí na pracovišti se odvíjejí také podle toho, jaká je charakteristika prostředí, v němž se násilí zkoumá, resp. zda jde o vnitřní násilí na pracovišti, nebo o vnější násilí na pracovišti (kdy jeden z aktérů násilí nemá předepsaný vztah k tomuto prostředí).

Nedostatek konsensu na přijetí univerzální definice násilí na pracovišti je zmírňován činností institucí systematicky se zabývajících dotčeným tématem s mezinárodním přesahem, která vedou k jeho konceptualizaci. Poměrně rozšířená – zohledňující více názorových přístupů – je definice násilí na pracovišti z dílny americké organizace National Institute for Occupational Safety and Health, podle níž jde o násilné činy, včetně fyzických útoků a hrozeb napadení, směřující vůči osobám v práci nebo ve službě.³⁸ Rovněž je zapotřebí poukázat na definici Mezinárodní organizace práce (ILO), která pod násilím na pracovišti rozumí jakoukoli akci, událost nebo chování, které se odchylují od přiměřené normy, a ve kterém je v jejich průběhu určitá osoba napadena, zraněna, je jí vyhrožováno nebo způsobena škoda, anebo se tak děje v přímém důsledku práce.³⁹ Upřesnění vyznívá tak, že násilí na pracovišti může mít různé formy, včetně fyzického a psychického násilí, anebo se může skládat z opakovaných útoků, které jsou samy o sobě relativně malého významu, ovšem v souhrnu představují vážné formy násilí, jako je sexuální obtěžování, šikana a mobbing. V posledních deseti letech se problematika násilí na pracovišti zřetelněji dostává i do záběru aktivit Evropské unie a tím pádem jsou její definice přijímány těmi, jimž jsou sdělení adresována, zvláště v dokumentech z oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci (jednotlivé interpretační přístupy rozebíráme v pasážích věnovaných mezinárodním dokumentům).

Co tedy rozumíme násilím na pracovišti? V předložené publikaci považujeme násilí na pracovišti za **specifickou formu násilí, která se odehrává v pracovním prostředí a souvisí s výkonem práce**. Pakliže bychom se omezili jenom na atribut pracovního prostředí, definici naplní případy násilí bez ohledu na to, kdo je jejich aktérem. Tak např. by šlo o fyzické napadení mezi odsouzenými ve věznicích, která představuje pracovní prostředí dozorce vězeňské služby, jenž

č. 2, s. 58–59. PAUL, R. J., TOWNSEND, J. B. *Violence in the Workplace – A Review with Recommendations*. Employee Responsibilities and Rights Journal. 1998, roč. 11, č. 1, s. 2.

³⁸ *Violence in the Workplace*. Centers for Disease Control and Prevention. [online]. [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: www.cdc.gov/niosh/docs/96-100/introduction.html.

³⁹ CHAPPEL, D., DI MARTINA, V. *Violence at work*. 3rd edition. Geneva: International Labour office. 2006, s. 30.

k ukončení tohoto dílčího incidentu šikanování mezi odsouzenými zakročil. Pod uvedenou definici by mohl být podřazován rovněž případ, kdy rozvedený muž opakovanými telefonáty a osobním sledováním a vyhledáváním i v místě zaměstnání pronásledoval svoji bývalou manželku, s cílem ji terorizovat, získat nad ní kontrolu a dosáhnout toho, aby se k němu vrátila.

Úžeji vymezenou definici násilí na pracovišti – přesto stále nedostatečně soudržnou – lze dosáhnout tak, že **přistoupí atribut účastníka násilí, buď pachatele anebo oběti (alternativně jednoho z nich), jímž je zaměstnavatel, zaměstnanec nebo jiná osoba při výkonu povolání a při odborné přípravě.** Předmětnou definici potom naplňuje kauza gynekologa, který ve své soukromé ordinaci při vyšetření pacientky vykonal na ní soulož, aniž poškozená takové jeho jednání očekávala a mohla se bránit. Stejně tak – tentokrát jen v opačném gardu, by definici naplnil případ muže vměšujícího se do služebního zákroku policistů vedeného proti jeho přítelkyni jako řidičce, která se měla dopustit dopravních přestupků, kdy ignoroval výzvy policistů, aby svého jednání zanechal, verbálně policisty napadal vulgárními výrazy, a když byl pro toto svoje chování vyzván k prokázání totožnosti, nasedl do vozidla a s ním jako jeho řidič střední rychlostí najel na oba policisty, čímž jim způsobil zhmožděny na nohou. Zřejmě i takové vymezení může být ošidným.

Charakteristiku násilí na pracovišti tudíž budeme zakládat na třech společných attributech. Jsou jimi místo činu, pachatel a oběť.

1. Místo činu

Místem činu je pracoviště nebo jiné místo určené k výkonu práce, resp. související s výkonem práce. Pracovištěm se rozumí určitý prostor zaměstnavatele, kde zaměstnanec vykonává přidělenou práci. Pod atribut pracoviště spadají též místa nacházející se mimo pravidelná pracoviště, pokud souvisejí s výkonem práce, např. místo, kam je zaměstnanec vyslán na pracovní cestu. Jde tedy o takové násilí, které je svým charakterem zasazeno do pracoviště jako prostoru ohraničeného abstraktně, kde k němu došlo.

2. Pachatel

Pachatelem je zaměstnavatel, zaměstnanec nebo jiná osoba při výkonu povolání a při odborné přípravě k němu. V zásadě bez ohledu na právní povahu vztahu, ve kterém je taková osoba zaměstnána nebo koná práci. Pachatelem může být kterýkoli z účastníků pracovněprávního vztahu. Rozumí se jím rovněž jiná osoba při výkonu povolání a při odborné přípravě k němu. Proto je zde možné uvažovat též o násilí na pracovišti, které souvisí s výkonem povolání.

3. Oběť

Obětí je zaměstnavatel, zaměstnanec nebo jiná osoba, jiná osoba při výkonu povolání a při odborné přípravě k němu. V zásadě bez ohledu na právní povahu vztahu, ve kterém je taková osoba zaměstnána nebo koná práci. Uplatní se tady předcházející komentář, protože v postavení oběti násilí na pracovišti mohou vystupovat tytéž osoby, předtím definované jako pachatelé.

Násilím na pracovišti tedy rozumíme negativní incident, jako je slovní útok (zesměšnění, urážka, pomluva apod.), šikana (manipulace, naschvály, vydírání apod.), fyzický útok (facka, úder pěstí, kopání apod.), vyhrožování fyzickým útokem, vynucený sexuální styk nebo pokus o vynucený sexuální styk anebo jiné sexuální obtěžování (nevhodné komentáře, osahávání, obnažení apod.), pokud je spáchán na pracovišti nebo jiném místě určeném k výkonu práce, resp. související s výkonem práce, a jehož pachateli i oběťmi jsou zaměstnavatelé, zaměstnanci nebo jiné osoby při výkonu povolání a při odborné přípravě k němu.

Naprostě přesné teoretické (až ortodoxní) ukotvení není možné dosáhnout, proto někdy nezbyvá než se přidržet zdravého rozumu. Definici násilí na pracovišti by totiž na první pohled splnil též případ recidivisty, který využil tísnivých osobních a majetkových poměrů i naivní důvěřivosti mladé osmnáctileté dívky, která na něm byla existenčně závislá, a přesvědčil ji k opakovanému provozování prostituce, přičemž tímto způsobem vydělané peníze si z větší části ponechal. V postavení pasáka kořistil ze služeb prostitutky, přičemž samotné poskytování sexuálních služeb za úplatu není protizákonné, přes absenci reglementačního přístupu státu k „nejstaršímu řemeslu“. Když poškozená odmítala v prostituci pokračovat, byla jím surově zbita. Že popsaná situace na ryzi podstatu fenoménu násilí na pracovišti opravdu nemíří, je asi zřejmé.

Přestože to vyplývá z rozebírané definice, považujeme za nutné výslovně zdůraznit i to, že mimo naši pozornost stojí **násilí na pracovišti, jehož pachateli jsou třetí osoby**, tedy zákazníci, klienti a jejich rodinní příslušníci, poskytovatelé služeb,⁴⁰

⁴⁰ Příkrému hodnocení jsou podrobovány poznatky k násilí proti zaměstnancům pracujících ve zdravotnictví a sociálních službách ze strany pacientů a jejich rodinných příslušníků. Mediální pozorností se dostalo zvláště tzv. Vinohradské výzvě, formulované v roce 2003 managementem pražské Fakultní nemocnice Královské Vinohrady, s cílem zavedení zvýšené trestněprávní ochrany zdravotnických pracovníků jako veřejných činitelů (nyní úředních osob), a to po závažném fyzickém napadení tamějšího lékaře ošetřovaným pacientem. K tématu byly uspořádány diskusní setkání se zástupci organizací pacientů a státu.

Třebaže lékaře ani jiného zdravotníka nelze bez dalšího považovat za veřejného činitele, resp. nyní úřední osobu, byl po rekonstrukce hmotného práva v tomto směru zpřísněn trestní

úřední osoby⁴¹ atd. Tuto problematiku externího násilí na pracovišti oddělujeme, neboť vyžaduje zvláštní přístup ke zpracování. Zahrnout ji do sledovaného předmětu zkoumání by znamenalo snižovat soudržnost a vypovídající hodnotu výsledného pojednání.

V neposlední řadě je nutno podotknout, že se zabýváme **násilím orientovaným na vnější prostředí**, nikoli násilím orientovaným dotčeným subjektem k sobě samému, i když se na pracovišti může vyskytovat – např. sebevražednost zaměstnanců. Samozřejmě něco jiného je, přichází-li sebevražda v kauzální souvislosti s násilím na pracovišti, resp. coby jeho fatální důsledek.

Koncepтуální testy k vybraným formám násilí na pracovišti mohou vystavovat požadavek opakovaného, po určitou dobu pravidelného výskytu násilného jednání. Zvolená pracovní definice násilí na pracovišti se tohoto zužujícího pojetí drží jenom v odůvodněných případech, které jsou v textu zvýrazněny. V zásadě přichází do úvahy byť jen jednorázový akt násilí.

Na problematiku násilí na pracovišti nahlížíme optikou negativního, resp. nežádoucího jevu v současné společnosti. Tedy jako na odchylku od sociální normy jako určitého měřítka, od něhož probíhá v záporném směru, a která je významná též z hlediska regulace právní normou.

Po zevrubnějším vymezení násilí na pracovišti se může podsouvat otázka, jaké další specifické formy násilí probíhají v určitém, blíže ohraničeném prostředí, jako je to pracovní. V návaznosti na trend překonávání tabuizace můžeme být konfrontováni především s domácím násilím a násilím ve školním, resp. edukačním prostředí. **Domácí násilí, někdy též partnerské násilí**, se považuje za mimořádný jev vyplývající z povahy subjektu, vůči kterému násilí směřuje, kdy oběťmi jsou v naprosté většině případů ženy, a dále z okolností, za nichž probíhá, zvláště

postih, po nabytí účinnosti dnem 1. 1. 2010. Okolnost, že čin byl spáchán na zdravotnickém pracovníkovi při výkonu zdravotnického zaměstnání nebo povolání směřujícího k záchraně života nebo ochraně zdraví, podmiňuje vyšší trestní sazbu v kvalifikované skutkové podstatě trestného činu, jde-li o vraždu, ublížení na zdraví, resp. nebezpečné vyhrožování – srov. § 140 odst. 3 písm. f), § 145 odst. 2 písm. e) trestního zákoníku, § 146 odst. 2 písm. d) trestního zákoníku, resp. § 353 odst. 2 písm. e) trestního zákoníku.

⁴¹ Ve vyšším riziku stát se obětí násilí na pracovišti, je-li chápán v tomto širším smyslu, vystupují policisté, jestliže při své práci provádějí bezprostřední donucující zákroky proti osobám, které jsou podezřelé z jednání naplňujícího znaky přestupku či trestného činu, a které se jim nechtějí podrobit. Tak např. v roce 2012 došlo k 479 případům násilí a 39 případům vyhrožování proti příslušníkovi Policie ČR, v předcházejícím roce jich bylo ještě více – 565 případů násilí a 41 případů vyhrožování. *Zpráva o násilí proti policistům při služebních zákrocích*. Policejní prezidium Policie ČR. [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné z: www.policie.cz/clanek/nasilii-proti-policistum-pri-sluzebnich-zakrocich.aspx.

při existenci nerovnováhy v mocenském rozložení sil mezi agresorem a obětí.⁴² Přesto násilí mezi ženami a muži není jednosměrné. **Násilí ve školním, resp. edukačním prostředí, někdy též školní násilí**, zase vytváří prostor pro šikanování, opakované týrání jedince v kolektivu vzdělávacích zařízení, a to mezi žáky navzájem, žáků proti učitelům, příp. naopak. Z takového přehledu vyplývá, že **vyjmenované, specifické formy násilí jsou pojmenovávány podle místa, resp. prostředí, kde dochází k páchání násilí, a k nim se přidává relevance statutu účastníků takového násilí – pachatele i oběti, který je pro ně neméně příznačný.**

⁴² HUŇKOVÁ, M., VOŇKOVÁ, J. *Domácí násilí v ČR z pohledu práva (efektivnost právních norem ČR posuzovaná vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím)*. Stráž pod Ralskem: Justiční akademie ČR, 2004, s. 41.